

חומר איסור דרבנן

דרש רבא: מאי דכתיב „ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ“ (קהלת יב), בני הזהר מדברי סופרים יותר מדברי תורה, שדברי תורה יש בהם עשה ול"ת, ודברי סופרים — כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה; שמא תאמר, אם יש בהם ממש — מפני מה לא נכתבו? אמר קרא „עשות ספרים הרבה אין קץ“ כו'.

ת"ר מעשה בר' עקיבא שהיה חבוש בבית האסורין, והיה ר' יהושע הגרסי משרתו, בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במדה, יום אחד מצאו שומר בית האסורין, אמר לו: היום מימך מרובים, שמא לחתור בית האסורין אתה צריך? שפך חציין ונתן לו חציין; כשבא אצל ר"ע אמר לו: יהושע! אין אתה יודע שזקן אני וחיי תלויין בחייך? סח לו כל אותו המאורע. אמר לו תן לי מים שאטול ידי. אמר לו: לשתות אין מגיעין — ליטול ידך מגיעין? אמר לו מה אעשה שחייבים עליהם מיתה, מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דעת חברי. אמרו, לא טעם כלום עד שהביאו לו מים ונטל ידיו וכו' (עירובין כא).

כאן לפנינו ענין גורא, עד היכן מגיע חובת הזהירות במצוה דרבנן, עד כדי מסירת נפש ממש, כמו שהראה ר"ע בהנהגתו. שאע"פ שלגביו היתה זו דעת „חבריו“ ולא דעת „רבותיו“ בכל זאת הרי זה בכלל העובר על דברי חכמים חייב מיתה בידי שמים, ומפרשי „עין יעקב“ עמדו על הפליאה מדוע מסר ר"ע נפשו בעד מצוה דרבנן, ותירצו דלכך החמיר על עצמו וסיכן את חייו כדי שהעולם ילמוד ממנו ק"ו ולא יולזלו בנטילת ידים.

ונביא בזה דברי רבנו יונה ז"ל ב„שערי תשובה“ על גודל חובת הזהירות בדרבנן שחייבין עליה מיתה בידי שמים, וז"ל: נתחייבנו מן התורה לקבל תקנות הנביאים והשופטים ולשמע דברי חכמים ולהזהר בגדריהם, שנאמר „לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל“ וגם כי הוזהרנו מן התורה לקיים עלינו להיות עושים בכל אשר יורונו וכו', ועתה הלא לך לדעת מפני

מה העובר על דברי חכמים חייב מיתה, יותר מן העובר על מצות עשה ועל מצות ל"ת? וזה פשר דבר: כי העובר על דברי חכמים, אשר מלאו לבו לעשות כן כי תקל מצותם בעיניו, לא מהתגבר יצרו עליו, אבל כי תכהינה עיניו מראות אור דבריהם, ולא יהלך לנוגה האמונה ולא משך בעול גורתה ולא יטרח לקיים מאמרם, כי לא נכתב בספר התורה, ולא נהג כדרך העובר על דברי התורה אשר נפשו מרה לו לנקוט בפניו ויירא וייצר לו כי ישיאהו יצרו לחטוא, על כן משפט מות יהיה לאיש כי הפיל דבר אחד מכל דבריהם הטובים וכו'. והשנית, כי האיש ההוא רחוק מן התשובה, אחר אשר אין הדבר חמור עליו, כי ישגה באולתו תמיד והחטא הקל עונשו יותר חמור בהכשל בו החוטא פעמים רבות.

עוד אמרו חז"ל: "כי טובים דודך מיין" (שיר השירים א) חביבים דברי סופרים מיינה של תורה. ידוע תדע כי יראת ה' יסוד המצוות, שנאמר "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה'" (דברים י, יב) ובוזה ירצה ה' את ברואיו כמו שנאמר "רוצה ה' את יראיו" (תהלים קמז), ותקנות חכמים וגדריהם יסוד לדרך היראה, כי יעשו גדר והרחקה פן תגע יד אדם באיסור התורה וכו', כענין שנאמר "ושמרתם את משמרתי" (ויקרא יח) עשו משמרת למשמרת, ורב הזהירות והגדר והרחקה מן האיסור הלא זה מעיקרי המורא והמרבה להזהר יגיע אל השכר הגדול וכו', ע"כ אמרו חביבין דברי סופרים יותר מיינה של תורה כי גדריהם וגזרתם מעיקר היראה, ומצות היראה שכר הרבה כנגד מצוות רבות כי היא היסוד להם. עכ"ל רבנו יונה ז"ל.

היוצא מדבריו כי עיקר המובן והצורה של איסור דרבנן היא היראה את ה', שזה תכלית הבריאה והאדם בקיום תורתו, ואף כי מצד חומר האיסור זהו "מדרבנן", אבל מצד צורת הענין תלוי בזה כל נצחיות האדם, ולכן כה חמור העונש של העובר על ה"דרבנן", כי האדם יביט על חומר העבירה ותקל מצותם בעיניו ואז נפגמת הצורה, היא היראת שמים והנהו אז בבחינת מומר להכעיס כי הוא עובר לא מהתגבר יצרו עליו אלא מתוך זלזול בהם וגם מצד רבוי הכמות של עבירות מדרבנן כי ישנה באולתו תמיד, ואפילו חטא קל אם הוא עובר עליו הרבה פעמים עונשו חמור יותר.

וכדאי להביא ענין נפלא הנוגע לעניננו, (חלק מזה נאמר לפני בני הישיבה בחגיגת חנוכה). מאי חנוכה? וכו' כשנכנסו יונים להיכל טימאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כ"ג, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה (שבת כא), וברש"י: "מאי חנוכה" — "על איזה נס קבעוה".

הנה לכאורה קשה: מהי שאלת הגמרא "מאי חנוכה?" הלא ידוע שהיו אז ישראל משועבדים ליונים שיעבוד הגוף והרוח, ושררה אז התבוללות נוראה עד שהרבה מישראל נמסרו להם ועזרו להם בגזירותיהם בביטול מצות מילה ושבת, שהם מיסודות הדת; ובכלל שאפו היונים להשפיע מדעותיהם הכוזבות על ישראל ורצו להגשימם בחיים במלחמת החומר נגד הרוח שבוה תלוי קיום עם ישראל, ויצאו במלחמה מעטים נגד רבים היונים והמתיונים ונצחום, כמו שאנו אומרים בתפלת "על הנסים" "מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים", וזהו ענין ומהות החנוכה, ומדוע שואלת הגמרא "מאי חנוכה?" —

אולם כידוע רצונו של הקב"ה בהנהגה טבעית ולא בשידוד מערכת הטבע ועשיית נסים גלויים תמיד, כמו שמצינו שכשנשלח שמואל הנביא ע"י ה' למשוח את דוד למלך על ישראל אמר: "איך אלך ושמע שאול והרגני", ויאמר ה' "עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי" (ש"א טז). והנה שמואל הנביא הלא הלך בשליחות ה' למשוח מלך לישראל ולהניח את היסוד הנצחי למלכות בית דוד על ישראל והיה לו לסמוך על הנס והקב"ה הסכים על ידו לעשות איזו עצה שלא יזדקק לנס; וכן מצינו ביעקב אבינו כשנפגש עם עשו, שנקט באמצעים טבעיים להנצל ממנו בשליחות מתנה ודבר פיוסין, וכן בסידור המחנות "ויחץ את העם אשר אתו", ולא סמך על הנס. וכן נאמר "לא יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס, שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו" (שבת לב).

ולכאורה הדעת נותנת להיפך, כי על ידי הנס מתפרסמת הנהגת ה' בעולם והשגחתו הפרטית על ברואיו, והאדם שבשבילו נעשה הנס הוא אז בבחינת "כלי שרת בקדש", ומדוע מנכים לו מזכיותיו? אבל מה שעל האדם לדעת ולהבין כי גם הענינים הטבעיים המה בעצם נסיים, יש בשידוד מערכות הטבע משום פגם בהכרה האלקית כי שנאמר "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א) ואם נצטרך לשינויי הטבע לעתים קרובות נראה בזה כאילו ח"ו יש חסרון בחוקות הטבע כפי שנקבע מאת ה' ית', וכמו שהובא בחז"ל: "מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מיניקה ליתן ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כב' דדי אשה והניק את בנו. אמר רב יוסף בוא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה, אמר לו אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית" (שבת נג).

כי רק בזמנים רחוקים, כשהאנשים אינם יודעים את ה' על ידי חוקי הטבע נעשו נסים גלויים, כמו ביציאת מצרים, כשהיה צורך להניח יסוד נאמן וחזק למין האנושי שיכירו את ה' ואת גדולתו, ולפיכך אמרו חז"ל "כל הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף" (שבת קיח), והדבר תמוה: כי

הרי על ידי אמירת ההלל מתרומם האדם והוא בא למחשבות נשגבות בעניני האמונה בה' והשגחתו הפרטית והוא מתעלה במדרגות הרוממות, ומדוע נמנה הוא על סוג של מחרף ומגדף? אבל כפי שאמרנו, ההלל נאמר על נס נגלה ובוהו שהוא אומר הלל בכל יום הוא מראה שהוא רוצה בנסים גלויים תמיד ואין זה מן הנכון.

והנה אמת נכון הדבר כי חג החנוכה הוא על התשועות והמלחמות שהיו נסים ממש, אבל כיון שלא יצאו מגדרי הטבע בזה שהמעטים ניצחו את הרבים ואין לומר על זה הלל, ולכן שואלת הגמרא "מאי חנוכה", וכדברי רש"י "על איזו נס קבעוה" כלומר: את אמירת הלל, ואמרת הגמרא שזה נקבע על נס פך השמן שהוא נס נגלה ובכל יום נתרבה הנס. (בספר אגלי טל להרב יהושע יוסף פרייל ז"ל מדובר על ענין זה בהרחבה).

ויש ללמד מזה ענין נפלא הנוגע למאמרנו, עד כמה גזירה דרבנן צריכה שימור יותר משל תורה, כפי שאמרו חז"ל "כי טובים דודיך מיין (שיר השירים א) חביבים דברי סופרים יותר מיינה של תורה" (שהש"ר), ודבר זה אנו למדים מנס חנוכה, אחרי שנתבאר שענין נס נגלה איננו מרצונו של הי"ת, והרי כל ענין טומאת השמנים הוא גזירה דרבנן שעשאו כזבים (שבת יז), ובמצב כזה שלא נמצא שמן טהור להדליק בבית המקדש, הלא כדאי היה לכאורה להקל על גזירת חכמים בזמן דחוק כזה ולרגל גודל הנתיחות של הדלקת המנורה, ואז לא היו צריכים לנס גלוי; הרי עד כמה גדול חומר גזירת חז"ל בשמים עד שהיה צורך לעשות נס גלוי בפך השמן בכדי שלא לעבור על האיסור דרבנן.

ואמרו חז"ל: "לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על תורה שבע"פ" (גיטין ס), כי בכל גזירותיהם התכוונו שעל ידי זה יתחזק הקשר שבין ישראל לאביהם שבשמים, ולכן גם אם אנו רואים דברים שאין אנו מבינים טעם הדבר לאיסור יש לתלות החסרון בנו במיעוט הבנתנו, כי חז"ל ששכינה מדברת מתוך גרונם, הבינו ברוחב שכלם שגם דברים שלכאורה מצד עצמם אינם מעלים ואינם מורידים בכל זאת ידעו שתלוי בזה הקשר הכללי והדבקות בה' על ידי הרגשת האדם.

ואנו רואים עד כמה טרחו ויגעו בית שמאי ובית הלל, ו"רבו בית שמאי על בית הלל וי"ח דברים גזרו בו ביום" (שבת יג) והרבה ענינים של טומאה שגזרו, נוגעים לכאורה לדברים חצוניים ואינם מובנים לנו, "כתבי הקדש" שיטמאו את הידים, היינו שהספר שהוא עצמו קודש יטמא את התרומה, והטעם הוא שהיו באים לידי פסידא של הספרים שהיו מצניעים את האוכלים דתרומה אצל הספר מפני שזה קודש וזה קודש, ועכברים מצויין אצל אוכלין ומפסידים את התרומה, ולכן גזרו שיטמאו את הידים ואף הידים הבאות

מתמת הספר פוסלות את התרומה, וקבלו עליהם חז"ל בימיהם את הגזירות ממש כמו שניתנו בסיני, ולא נמצא אדם שיאמר: אחרי שגזירת טומאת הספר נעשה לטובת הספרים לשמרם מן העכברים נעשה עצות אחרות לגרש את העכברים, רק קבלו את הגזירה בכובד ראש שאין דוגמתה. גם גזרו שמנם של עכו"ם שיפסל על ידי נגיעה משום יינם ויינם משום בנותיהם, וזהו גזירה לגזירה. מפני שהבינו חז"ל גודל הנחיצות של הרחקות כאלה כדי לשמור על הקשר בין ישראל והי"ת, כי לפי טבע האדם עלול האדם לבא לידי קלקול אף באופנים רחוקים מאד. וגזירות אלו הפכו להיות חמור כל עד שאמרו "כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה" (ברכות ד), ובשביל זה נעשה נס גלוי בחנוכה בבית המקדש שבשבילו אומרים הלל, ולא להתיר הגזירה דרבנן, איום ונורא!

וכשנעיינ בעניננו זה אנו רואים כי כל גזירות דרבנן וסייגיהם וחובת שמירתם, מן התורה נאמר לנו בהוראה מיוחדת, כפי שאמרו חז"ל: אתה מוצא שתי פרשיות סמוכות פ' נזיר ופ' סוטה, הנזיר נודר שלא לשתות יין, אמר לו הקב"ה: נדרת שלא לשתות יין כדי להרחיק עצמך מן העבירה, אל תאמר הריני אוכל ענבים ואין לי עוון, אמר הקב"ה הואיל ונדרת מן היין הריני מלמדך שלא תחטא לפני, אמר למשה למוד לישראל הלכות נזירות, שנאמר "איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה' מיין ושכר כו' מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל (במדבר ו). וכן האשה, אמר הקב"ה אל תאמר הואיל ואסור לי להשתמש באשה, הריני תופשה ואין לי עוון או שאני מגפפה ואין לי עוון אני נושקה ואין לי עוון, אמר הקב"ה כשם שאם נדר נזיר שלא לשתות יין אסור לו לאכול ענבים וכל היוצא מגפן היין אף אשה שאינה שלך אסור ליגע בה כל עיקר, מכאן שחייב אדם להרחיק עצמו מן הציעור ומן הדומה לכיעור ומן הדומה לדומה, מכאן שעשתה תורה סייג לדבר (בא רבה).

רואים אנו היסוד הגדול בתורה לעשות סייג וגדר למצוות התורה, והוראה לכל מה שיורו לנו חז"ל ששכינה מדברת מתוך גרונם, להזהר בגדריהם וסייגיהם לתורה ככל מצוות התורה, ורואים אנו חומר הגדרים אף בנוגע להענינים שנאמר עליהם "יהרג ואל יעבור" כדברי הרמב"ם פרק ה' מיסודי התורה הלכה ט' וז"ל: "מי שנתן עיניו באשה וחלה ונטה למות, ואמרו הרופאים אין לו רפואה עד שתבעל לו ימות ואל תבעל לו, אפילו היתה פנויה, ואפילו לדבר עמה מאחורי הגדר אין מורין לו בכך וימות ולא יורו לדבר עמה אחורי הגדר שלא יהו בנות ישראל הפקר ויבואו בדברים אלו לפרוץ בעריות", עכ"ל.

וכתיב "ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב כו' אל תטמאו בכל אלה

כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלה מפניכם" (ויקרא יח). כל קריבה אסור כגון הנגיעה, ופירוש "לגלות ערוה" כי הקריבה מביא לידי ערוה. (שערי תשובה לרבנו יונה).

"אל תטמאו בכל אלה" אפילו בקריבה, "כי בכל אלה נטמאו הגוים". כי תחילת פשעי הגוים בעריות לא היה בפועל ממש, אבל היה בקריבה בלבד, "ותטמא הארץ" זמן הקריבה באז לידי כך שנטמאת הארץ בגילוי עריות ממש. (ספורנו).

(וכדאי וראוי לפנינו לעשות חשבון הגפוש, עד כמה נתרחקנו מהעניינים האלה והורגלנו בפרצות גדולות בתערובות של ריקודים ומחולות, עד שכל מי שמוחה בזה הנהו מן המתמיהים ולחסידות יתירה יחשב).

וכדאי להביא עוד ענין נפלא, עד כמה עשתה התורה עצמה סייג לדבריה בנוגע לחיי ישראל בכלל, שמכל זה ראו חז"ל ואמרו: הרחק מחטא הקל שמא יביאך לידי חמור; הוי רץ למצוה קלה ותביאך לחמורה! אחרי קבלת התורה בשעה שישראל עמדו במדריגה רוחנית גבוהה מאד, ובהיכנסם לארץ ישראל, הארץ שהובטחה להם מזמן האבות, נאמר להם מפי הבורא "לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי", "השמר לך פן תכרות ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן יהיה למוקש בקרבך וכו' וקרא לך ואכלת מזבח" (שמות לד). וחז"ל מבארים ענין זה: ר' ישמעאל אומר, ישראל שבחוצה לארץ עובדי עכו"ם בטהרה הם, (ורש"י מפרש: "כלומר בלא כוונה ואין שמים על לב") כיצד? עכו"ם שעשה משתה לבנו וזימן כל היהודים שבעירו, אעפ"י שאוכלים משלהם ושותים משלהם, ושמש שלהם עומד לפניהם, מעלה עליהם הכתוב כאילו אכלו מזבחי מתים, שנאמר "וקרא לך ואכלת מזבח". ואימא עד דאכיל? אמר רבא אם כן נימא קרא "ואכלת מזבח", מאי "וקרא לך"? — משעת קריאה (ע"ז ח). אתה למד מדבריהם שאין הנידון כאן אכילת איסור, אלא השקפה תורנית עמוקה על היחוסים הידידותיים עם יושבי הארץ, שאולי הם גם מעורבים עם רגשות בוז למעמדם הרוחני השפל, מהיותם בסוג של אנשים שגם בורא העולם הרחום גזר עליהם "לא תחיה כל נשמה", אולם ישראל שהם גומלי חסד בטבעם, במקרה שעבדיהם עורכים משתה ושמחה והאחרונים מזמינים אותם למשתה זה, קשה עליהם שלא להיענות למזמיניהם וממלאים את רצונם, אלא שקיימת כאן סכנה חמורה לפי דעת התורה שעל ידי יחוסי הידידות, עלול להוצר מצב מביש של "ולקחת מבנותיו לבניך" ובאופן זה ירדה התורה לדעת האדם, שאפילו אצל אנשי המעלה כמקבלי התורה עלולה להזפיע ירידה רוחנית על ידי השפעת התקרבות ליושבי הארץ, ואם גם לפחותים שבהם.

וכדאי להביא כאן בקשר עם ענינו ביאור הרמב"ן לכתוב זה: "והורשתם

את כל יושבי הארץ מפניכם וכו', ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם, והיה אשר תותירו מהם, לשיכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם, וצררו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה" (מסעי) — "לשיכים בעיניכם" — ליתדות המנקרות את עיניכם וכו', "ולצנינים" — גם כן סילון ממאיר וכו', אבל הכוונה "לשיכים בעיניכם" "כי השוחד יעוור עיני חכמים", על דעת רבותינו יאמר, כי ינקרו עיניכם להטעות אתכם ולא תראו ולא תבינו וילמדו אתכם בכל תועבותיהם ולעבוד את אלהיהם, כמו שנאמר "לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם", ואחר שיהיו לשיכים בעיניכם ויטעו אתכם לשוב מאחרי, יהיו צנינים בצדיכם שיכאיבו ויצערו אתכם לשלול ולבוז אתכם, ואחר כך וצררו אתכם שילחמו בכם ויביאו אתכם במצור, ואני אגלה אתכם מפניהם גלות שלמה, כי כאשר דמיתי לעשות להם על ידיכם שיגלו כולם מן הארץ, ולא תותירו מהם שם, ולא שמעתם בקולי, כן אעשה לכם ולא אשאיר מכם בארץ גם אחד, עכ"ל.

אתה למד מדבריהם שמשמעות "ולשיכים בעיניכם" היא עוורון השכל, זאת אומרת סילוף השכל עד כדי חשק להתיידד עם יושבי הארץ, שלעתים הוא מופיע כנגיעה מצד צדקות של מידות טובות כפי המבואר לעיל, וזה עלול להעביר את ישראל על תורתם ולהיטיב עם יושבי הארץ, ומלבד שרוחניותם תיפגם מאד על ידי מעשה זה, עוד יגרמו ליושבי הארץ להיעשות רודפים גמורים "לצנינים בצדיכם" לבתק את היהודים בחרבותיהם ולערוך מדורות אש ולפרוע פרעות.

מהאמור לעיל ברורה השקפת התורה ביחס לזמן שישראל היה עם עצמאי וחפשי להתנהג כרצונו, ומכאן לקח הגון לחיי עמנו בתקופת הגלות, כאשר היינו לאורחים בלתי רצויים לעמים שכנינו, ונאלצים להיכנע להם בכל ולמצוא חן בעיניהם, ולשמוח בשמענו לעתים מחמאה קלה על חשבוננו. ויוצא איפוא שאם אנו מתיידדים עמהם, ובהיותנו עם זה רחוקים מאד ממדרגת מקבלי התורה, ודאי שהשפעת יושבי הארץ עלינו עלולה לגרום לסכנת טמיעה, בבחינת "לשיכים בעיניכם". המצב החמור של חיי הגלות גורם לעוורון השכל שלנו ולבקשת אהדה מיושבי הארץ, ולרגש של חדוה כשהם מזמינים אותנו אליהם או כשהם מכבדים אותנו בביקור בביתנו בבחינת רצון טוב (גודוויל בלע"ז).

ולפי האמור אנו רואים שהתורה עצמה הראתה לפנינו לעשות גדרים וסייגים גם בחששות רחוקות לכאורה, בכדי שלא לבא לחומר האיסור עצמו בעינינו ובמצבים שונים, במובן את מהות האדם כחותיו ותכלית השפעתו באופן נצחי ובלתי גבולי שעלול הוא לבא לידי מכשולים רחוקים בישר ובעקיפין, ומכל זה הבינו חז"ל והוסיפו לקח לעשות גדרים וסייגים לתורה

בכמה ענינים בכל מצבי החיים, ובמסקנא זו באו דברי רבנו יונה ב"שערי תשובה": נתחייבנו מן התורה לקבל תקנות הנביאים והשופטים ולשמע דברי חכמים ולהזהר בגדריהם, שנאמר "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" (דברים יז).

נמצא שהעובר על דברי חכמים חייב מיתה הוא לא רק מצד העונש בידי שמים, היינו במובן של עונש על חטא, אלא בעיקר מצד המציאות, כי אחרי שהוא מנתק עצמו ממקור היראה אז הוא מנותק ח"ו ממקור החיים מצד המציאות והעונש הוא בעצמו מצד מעשיו.

זכיון שענין "דרבנן" הוא גדר וזהירות שלא לעבור על דברי תורה והוא נוגע לעיקרי היראה הוא מקיף את האדם בכל חייו היום-יומיים ובכל המצבים שלו, נוכל להבין דברי החז"ל שבראש מאמרנו "מפני מה לא נכתבו מצוות דרבנן משום עשות ספרים הרבה אין קץ", כי מצד מציאות החיים אין לכתוב בתורה איסורי דרבנן, הואיל והם תלויים במצבי החיים המשתנים מזמן לזמן ונחוץ תמיד לעשות גדר וסייג, ומצבי החיים השונים מצד המקום והזמן מביאים תלי תלים של הלכות, כי גדרי וסייגי דרבנן אין להם סוף לפי צורתם, אחר שזה נוגע ליראת ה', וזה שנאמר: "קווצותיו תלתלים" (שה"ש ה) אמר מר עוקבא: מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות" (עירובין כא), ולפי דברינו יבואר, כי על כל קוץ של מצוה יש להמציא תלי תלים של הלכות הנובעות מכחות נפש האדם ומדותיו, הן בעניני בין אדם למקום והן בעניני בין אדם לחברו, ודברים אלה אין להם קץ ולכן לא נכתבו.